

הרב יהושע וייסינגר

רבינו וארגוני המחותרת

מאמר זיכרון ליעקב רוזנברג הי"ד תלמיד הישיבה ולוחם הלח"י

לרפואת א"מ

גדעון בן ציפורה שיחי

א. הקדמה

תקופת המחותרות וקום המדינה הינה סמל ותשתית לקיומנו בארץ כיום. בחורים רבים וטובים התגייסו למטרת המאבק על תחייתנו הלאומית, חלקם נפלו בלחימה זו וישנם לוחמים שאף את שמם איננו יודעים. יעקב רוזנברג, או 'יואב' כפי שכונה על ידי חבריו בלח"י, היה אחד מדמויות המופת אשר השכילה לשלב בין ספרא וסייפא בצורה מופתית ומיוחדת, כל זה בעידוד ובהמרצת מורו- רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ומור"ר הרב שלום-נתן רענן זצ"ל.

מאמר זה נכתב כבקשתו וכצוואתו של רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל למשפחה, אשר ביקש לתת יד ושם לזיכרון אחד מתלמידיו הקרובים תלמיד חכם ומוסמך להוראה - לוחם הלח"י, שנהרג במלחמת השחרור על קידוש השם¹.

אחלק מאמר זה לשלוש חלקים, חלק ראשון בו אסקור בקצרה את תולדות חייו הקצרים והמופלאים של יעקב רוזנברג הי"ד כפי שסופר ע"י המשפחה וספרי ההיסטוריה. בחלקו השני, נבחן את הקשר המיוחד של רבינו ורוזנברג ונעיין בדברי הספדו של רבינו על יעקב מתוך כתב יד. מתוך העיסוק בדמות הפרטית נבחן ונתבונן ביחסו הכללי של רבינו לפעילי המחותרות, נושא שלא נחקר בצרה שלמה עד עתה.

ב. יעקב רוזנברג הי"ד

יעקב נולד בה' כסלו ה'תרפ"ו (1925) בגרמניה כבן יחיד להורים שומרי דת ואוהבי ארץ ישראל, אשר כספו לעלות אליה בכל מאודם. ברבות השנים, בשנת תרצ"ו (1936) רצון זה התגשם והם עלו לארץ והשתקעו בתל אביב. יעקב החל ללמוד בבית-הספר 'תחכמוני', משם עבר לבית-ספר שהקימה 'ההסתדרות החרדית', ובכל מקום נתגלה בהתמדתו שהייתה למופת, בבקיאותו ובתפיסתו

1 עפ"י דבריו משפחתו וכעדות לכך המכתבים הרבים שכתב רבינו בעניין, ויובאו להלן.

המהירה. יעקב התמסר לפעילות בתנועת-הנוער הדתית-לאומית 'ברית-החשמונאים' (ארגון דתי רויזניסטי) וגילה כושר ארגוני רב לצד המימד התורני שהיה משרה בקרב חבריו. בהגיעו לבגרות עלה לירושלים ללמוד בישיבת 'חברון', בניגוד לרצון הוריו אשר רצו שימשיך את לימודיו בגימנסיה. יעקב עלה והתעלה בלימודיו ועם השנים הכל הכירוהו כתלמיד-חכם, עילוי ואיש-אמת. באותה תקופה התכונן לבחינות-כניסה לאוניברסיטה העברית ללימודים כלליים². לימודים אלו מנעו ממנו את המשך לימודיו בישיבת חברון, ועל כן עבר לישיבת 'מרכז הרב' (לקמן 'הישיבה') שם למד רוב שעות היום. יעקב היה מסיים את סדר יומו בשעות מוקדמות, ומשכים קום לפנות בוקר ללימודיו האקדמאים³. במהלך שנות לימודיו בישיבת 'מרכז הרב', עוד בהיותו בן 19 שנים בלבד, הוסמך להוראה ולרבנות על ידי מו"ר הרב שלום נתן רענן זצ"ל⁴.

במהלך שיחה עם הרב שאר ישוב כהן שליט"א רבה הראשי של חיפה, הוא סיפר במפתיע שאינו מכיר את "יעקב רוזנברג" אלא את "הרב יעקב רוזנברג" שהיה ידיד נפשו באמת, הם למדו בחברותא במשך שנים, ויחדיו התכוננו לסמיכה. "ת"ח יותר ממני", כך העיד, "יחדיו התכוננו לסמיכה, למדנו יחד לסמיכה יו"ד, עסקנו בסוגיות חולין וכו' כל זה מעבר ללימודים הסדירים בישיבה שם למדנו נדרים נזיר וכו' כסדר הרגיל. היה שיעור מיוחד בישיבה באישורו של הרצ"ה כהכנה לסמיכה. היה מתוכנן שנקבל את הסמיכה מהרב הראשי, הרב הרצוג זצ"ל, אני קיבלתי אחרי שחזרתי מהשבי אך הרב יעקב לא קיבל".

בתקופה טרום קום המדינה, הצטרף ר' יעקב כרבים מתלמידי הישיבה אל לוחמי המחותרת ואל הלח"י בפרט, והיה פעיל בשורותיה. בליל ה-17.9.1947

2 לימודיו היו בתחומי הפילוסופיה הכללית והעברית, קבלה והיסטוריה ואף מאד חפץ היה ללמוד משפטים בהיותו בקי במשפט עברי. בשיעורים של הרב הנזיר זצ"ל היה מתבלט מאוד בשאלותיו ומוחו החריף. היה מתייחס בעיקר לעניינים פילוסופיים רבים (קאנט וכו') כנראה מהשפעות לימודיו הכללים באוניברסיטה כך סיפר הרב שאר ישוב שליט"א.

3 כך סיפרה אחותו, ציפורת כהן- רז ז"ל.

4 עיין נספח א'. וכך כתוב שם: ב"ה, ירושלים עיקות"ו ט' אלול תש"ז. האי צורבא דרבנן דנביט, יקירנו תלמיד ישיבתנו הק' ה"ה יעקב רוזנברג נ"י מעו"ח תל אביב ת"ו התעסק בזמן האחרון ורכש לו בידיעה תורה דיליה היא עניני הלכות או"ה במקורם ובפסקם, הנהו צעיר ממולח בלמודים, ובשקידה עצומה נוסף על כשרונותיו הנעלים הן בהבנה והן בחריפות מצא מידה גדושה בידיעת תוה"ק גפ"א או"א והבנתם. בלב נעוריו שלהבת עזה לאהבת ד' ויראתו אהבת ישראל .. תקומתם, כל מן דין תפארתו על מקום גידולו ויפאר את בית ישראל בע"ה. כשחפץ ה' בידו יצלח להמשיך שקידת תוה"ק הבנתה והאדרתה, יבורכו כל מאשריו ויתענגו על טיבו וטובו, כנה"י ונפש הכו"ח למען כבוד התורה והוגיה, שלום נתן רענן.

תוך כדי לימודיו בחדרו בישיבה בסוגיות "איסור והיתר" בשו"ע חלק 'יורה דעה' בנגינה נעימה ומופלאה כדרכו, הוא נתפס על ידי הבריטים⁵. בשעת החיפוש נמצאו בכליו כרוזים של המחתרת והוא נדון לשנתיים מאסר. תחילה ריצה את עונשו בלטרון, לאחר-מכן בבית-הסוהר בירושלים, ולבסוף הועבר לעתלית. בתקופת מאסרו היה אחראי לענייני הדת והתפילה, לצד שיעורי העשרה ליתר האסירים במקצועות השונים שידע. על אף מעצרו ושהותו בתנאים קשים המשיך את עבודתו המחתרית, בחופרו מנהרות לבריחה בעתלית.

בתקופה שבין החלטת חבר האומות המאוחדות, הידועה בשם "כ"ט בנובמבר", לבין יום הכרזת המדינה, ה' באייר תש"ח, הרוחות סערו בישיבה סביב שאלת הגיוס לצבא או המשך הלימודים בישיבה. רבינו הרצ"ה נקט עמדה ברורה של חובת הגיוס למלחמת מצווה, בטענו כי חיוב ההתגייסות להגנה על עם ישראל מבוסס על חיוב הצלת נפשות ומצוות כיבוש ארץ ישראל המהווה מצווה לדורות, ואף פירסם כרזות בנושא⁶. ומאידך מו"ר הרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל נקט שעל בחורי הישיבה להישאר ולעסוק בתורתם. רבים מתלמידי הישיבה התגייסו כמצוות רבם, הרב צבי יהודה, למלחמות התקומה של מדינתנו מדינת ישראל.

גם יעקב רוזנברג התגייס למאמץ המלחמתי. על אף שעברו רק יומיים מעת שחרורו מהכלא הבריטי בעתלית בניסן תש"ח, ולמרות שהיה בן יחיד שלא חייב להילחם⁷, נקרא לפקד על קבוצת לוחמים לקראת מלחמת השחרור. יעקב יצא לקרב ושירת בחטיבה 8. מהקרב הזה לא שב. הוא נפל בד' סיוון תש"ח מכדור שפגע ברקתו, בעת לחימתו בכפר ענאה, ונקבר בבית הקברות בנחלת יצחק. משפחתו סיפרה שבימים בהם היה נתון במעצר, ואף בימים טרום המלחמה בעת שהותו בצה"ל, היו מעבירים אליו משלוחי מזון ומכתבים ואף הוא היה כותב אליהם חזרה מכתבים שחלקם אף נשמר כפי שנראה לקמן.

"בעת המלחמה יצאתי לשבי הירדני מהרובע היהודי", ממשיך הרב שאר ישוב שליט"א בסיפורו, "מאז לא שמעתי ממנו ולא פגשתי, הרב יעקב היה בתחילה בברית החשמונאים והיה צריך להיות עימי בישיבה הלוחמת הראשונה שהקמנו ברובע. יעקב היה אמור להקימה עימי (עוד לפני ישיבות ההסדר), אך מכיוון

5 על פי עדי ראיה ששהו במקום.

6 כדוגמא לכך כותב רבינו: "גבורת ההעפלה של העלייה לארץ ישראל ובשכלול הצבא הישראלי לכל גווניו, המגלות יחד את רוממות ימין ה' המחזיר שכינתו ציונה" (למצוות הארץ' בתוך: לנתיבות ישראל עמ' קיח-קכז. תשובה זו התפרסמה כחוברת עצמאית בחודש אייר תש"ח).

7 על פי ארכיון אתר 'בית יד לבנים'.

שלא הצליח להיכנס לרובע היהודי הלך ונלחם בפ"ת ויהוד, ושם נהרג. בתחילה היה בלח"י, אח"כ בהגנה בגדוד מוריה, ובהמשך נהרג ביהוד. כשחזרתי מהשבי שמעתי שנהרג, בכיתי והצטערתי רבות".

"הרב יעקב היה תלמיד חכם אמיתי, הרבה יותר ממני, מלא ביראת שמים, עדין וצנוע אך מלא עוז דקדושה. הוא היה איש לאומי, כל ישותו הייתה לאומיות, לוחם בעל עוז ואמיץ כוח, לא ירא, אשר הלך בראש כל משימה. יהי זכרו ברוך".

לאחר נפילתו ביקש רבינו הרב צבי יהודה, ולאחר מכן עמד על כך מרן ראש הישיבה הרב אברהם כהנא שפירא זצ"ל לכתוב ספר זיכרון ליעקב רוזנברג, ספר שינציח את אישיותו המופלאה ואת סיפור נפילתו.⁸

ג. הקשר בין רבינו הרב צבי יהודה ויעקב רוזנברג הי"ד

הקשר המיוחד בין רבינו הרצי"ה לתלמידיו הינו מן המפורסמות, ואף במקרה הנוכחי, הקשר החם והאמיץ שהיה בין רבינו ליעקב רוזנברג היה מיוחד ביותר. כבר בימי לימודו בישיבה קשר יעקב קשר מיוחד עם רבו, קשר שהתבטא בלימוד משותף יום יומי, ואף התייעצויות כל אימת שעמד מול צומת דרכים, כשאלת ההצטרפות למחתרת, ואף בשאלת הגיוס לצה"ל אחרי שהשתחרר מהכלא. גם בעת שבתו בכלא הבריטי, התכתב רוזנברג עם רבו ושיתפו בקשייו והתלבטויותיו וקיבל בחזרה מרבינו כוחות ודברי חיזוק לאמיתת דרכו. כך כותב הרב צבי יהודה במכתב אחד מיני רבים המודפס לראשונה מכת"י⁹ (ההדגשות אינם במקור י.ג.):

ב"ה, כ"ח תשרי תש"ח
ר' יעקב יקירי מאד,
שלמא וברכת ד' עליך.

אבקשך מאד תסלח נא כי מתוך טרדה מרובה בהמשך עבודת הקודש העמוסה עלי נתעכבתי עד הנה מכתוב אליך במצב מעצרך המשונה הזה. הלא תבין ותדע כי מעת שנודע לי המעשה המוטעה והמכאיב של מאסרך לא נחתי ולא שקטתי מדאוג לשלומך ומחפש את הדרך הנכונה לביוררה של אמתת צדקתך וישרתך ושל הטעות הגמורה שבמעשה

8 בפרק זה נעזרנו ב'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו' כרך ה', נכתב ע"י דוד תדהר.
9 עיין נספח ב'. מכתב זה כיתר המכתבים והמסמכים הקשורים ליעקב רוזנברג, התקבלו מאחותו, ציפורת כהן רז ז"ל, במטרה לפרסמם כהוראת רבינו זצ"ל, והיא עמלה ודאגה לכך רבות. לצערנו, לפני כתיבת מאמר זה, היא נפטרה לבית עולמה, יהי זכרה ברוך.

זה. במשך השבועות האלה הלא ניכר היה אצלנו חסרונה של הופעתך החשובה גם בסדר התפילה של ישיבתנו המרכזית הקדושה וגם בסדר הלימודים שלה, והנה עתה עם תחלת זמן-הלימודים החדש אנו עומדים להמשיך את שיעורנו המיוחד בספרו הקדוש של מרן אאמו"ר הרב זצ"ל מ"עולת ראייה", - בודאי לא ירבו הימים ותשוב ותתפוס בזה את מקומך המצוין לנעימות כולנו, בע"ה.

כי כל מעשה מאסרך זה אינו אלא טעות מעיקרו, - הלא ברור וודאי היה זה לנו מתחילה, גם לפני קבלת מכתבך היקר וכל הביירוים המפורטים המעשיים, - לפי ידיעתנו והכרתנו באמת את כל גודל שקידתך בתורה ומסירותך השלמה אליה בטהרות רוחך היקרה, איך שהיא תופסת את כל זמנך וכל מהותך, באין שום מציאות לטיפול בדברים אחרים שהם חוץ ממנה. אך כמובן לפי תסבוכת המצב הכללי של הימים האלה יש אפשרות למקרי טעות כאלה אפילו ביחס לאדם נעלה שכמוך. מד' מצעדי גבר, ואם נזדמן לך, מתוך טעות מצערת ומכאיבה זו של מי – שהוא שגרמה לך להרגיש במצבך האישי משהו מסבלו וממעצרו של עם ישראל כולו, להשפיע מתורתך ויראתך וכל שאר-רוחך ושפע בית מדרשנו, הלא תקבל את זה באהבה ובנעם כראוי לך, חזק והתעודד במשגב שם-קדשו של אלהי- (...) וכל אור תורתו וישועתו כולה, להכיר כולם את אמתת כל ישרתך, ובתשובה לדברי כתבי זה נשוב בימים הקרובים בעז"ה להתעלס אתך באהבים באותם דברי-הקודש הרוחניים הרוממים שהיינו רגילים לעסוק בהם, "ואשתעשע במצותיך" ו"תורתך שעשועי".

ידיך מוקירך מצפה שלומך ונעמך
צביהודה כהן קוק

ממכתב זה עולת כמה נקודות חשובות, שעולות גם ממכתבים אחרים שנשלחו ביניהם. ראשית הרצי"ה מציין את הדאגה וחוסר השקט שבקרב כל עת היות רוזנברג כלוא והרצון העז לעזור ולשחררו מכלאו. יתר על כן, הוא מציין את החיסרון המורגש בין כתלי הישיבה בעת התפילות, השיעורים והלימוד.

עיקרו של המכתב סובב סביב הרצון להעניק כוחות ועוצמות ליעקב בעת שיבתו בכלא, באומרו שכאבו וצערו הפרטיים מקורם מתלאות הזמן והשעה הלאומית. הרצי"ה מעמיק יותר ואומר שדווקא רוזנברג שהינו בעל רוח טהורה, הוא זה שיכול לקבל את הייסורים האלו באהבה ובנועם, וזוהי הדרך האמיתית להתמודד עימם. את מכתבו הוא חותם בצפייה עזה למפגש מחדש ללימוד ונועם.

לצערנו, צפייה זו לא זכתה להתממש, ויעקב נהרג על קידוש השם בד' סיון תש"ח. ידיעה זו התקבלה בכאב וצער אצל משפחתו ואצל ראשי הישיבה ותלמידיה. רבינו הרב צבי יהודה שהיה בקשר רציף עימו נשא עליו דברי הספד מרים, ולאחר מכן אף כתבם בקצרה כדברי זיכרון למשפחה, וכך כתב¹⁰:

- א. בישיבה, מלבד קביעותו בלימודים במסגרת "הכללית"¹¹, השתתף בקביעות בשיעור המיוחד של "עולת הראיה". כאן התבלט ברצינות ובהתרכזות מעמקת, כמו בפעילות רוחנית עירנית ע"י הערותיו המחכימות ומוסיפות ברור.
- ב. שלמותו הדתית, שהיתה מבוססת ביראת-שמים פנימית, טהורה ומחודרת, מוארת בבירורי דעות והשקפות ומושרשת במסירות-נפשית תקיפה ושקטה, מכרת היתה גם בזהירות המצוות וביתוד בניעומות התפילה.
- ג. לפי כל אפיו וכיוונו הרי היה נטול ורחוק לגמרי מכל תכנית מעשית של שימוש בתפקיד של רבנות בפועל. מתוך-כך התאמצותו בלימודים בתקופת זמנו האחרונה במקצוע זה דוקא, עד לקבלתו את תעודת –הסמיכה הרבנית בהצטיינות מרובה מאת אחד הגדולים שבדור¹², לא היתה אלא ההגשמה של השאיפה האידיאלית לשכלול המעלה של קנין תורה.
- ד. שקידת קביעותו התורנית הזאת קבלה הפסקות מפעם לפעם אך ע"י התמסרותו למלחמת חרות ישראל, מתוך החלטיות הכרה וכנות אמונים של עבודת –קודש, שחייבנו לצאת לעזרת ד' בגיבורים.
- ה. הסתגרותו הרוחנית הלימודית, שכאילו הוסיפה לה, לפי תנאי המצב ששררו אז, הצטמצמות פנימית ע"י פעילותו המעשית בנטייתו המדינית, מתובלת היתה אעפ"כ בסבר –פנים- יפות ובהארה של טוב לבב כלפי חברים. עם זה בא לו לידי ביטוי גם עוז מוסרי בתביעה והוכחה של דרישת צדק ויושר.
- ו. גם כשהופתע בחדרו באשמורת הבוקר למאסר ע"י הבולשת הבריטית, נלקח מתוך למודו בספר "יורה דעה" הגדול, שנמצא שם פתוח אח"כ.
- ז. במשך הזמן של שבתו במאסר, כשלא היתה לו האפשרות למלוא הסדר הלימודי של הישיבה ולקיום חובת עבודתו מצד הרגש הלאומי בכוון המדיני, הוסיף ושקד בדברי תורה ובפתוח המחשבה הישראלית

10 עיין נספח ג'.

11 המסגרת 'הכללית' הינה סדר הלימודים הרציף היום-יומי שקיים בישיבה.

12 הרב שלום נתן רענון, עיין לעיל הע' 4.

ושכלול הבעתו אותה. השתדל להשפיע חזק יהדות ובסוסה על שאר החברים שהיו נמצאים שם אתו. החברים החפשים – בדת היו מרושמים מטוהר אישיותו, בתקף מוסריותו ודתיותו ובגבוש התכן הרוחני המוצק שהתגלה בו.

ח. אחרי השתחררותו, כשנקרא לפיקוד כתה צבאית במערכת החזית, לא שעה לעיכוב המעצורים, הזדרז לקיום המצוה הרוממה לשחרורה של ארץ-חיינו האלהית, ועלה במעלות קדושים¹³.

בנקודות אלו משרטט הרצי"ה בצורה מיטיבית את דמותו של יעקב הי"ד, בהשוואה להספד אשר נשא על דוד רזיאל הי"ד תלמיד השיבה – מפקד האצ"ל שנהרג בפעולה בעיראק, יש לציין שכאן רבינו משרטט את מכלול אישיותו, בצדדים שונים בחייו, ואילו בהספד על רזיאל, כפי שיובא בהמשך, רבינו עומד על הנקודה המרכזית באישיותו ועליו מרחיב. ניתן לומר שרזיאל, שהיה דמות מופת המוכרת בציבוריות הישראלית די היה לדבר על הנקודה העיקרית, ועליו לבכות. ואילו על רוזנברג, שלא היה מוכר, ודומה לכאורה כ'עוד חייל אלמוני' יש מקום להדגיש כמה וכמה נקודות המאפיינות אותו ויוצרות אותו כמשהו מיוחד.

ברבות השנים, לאחר תום ימי האבל על יעקב רוזנברג, פנה הרצי"ה למשפחתו של יעקב בבקשה ורצון לכתוב חוברת לזכרו. רצונו העז של רבינו להוציא חוברת מעין זו משתקף מתוך המכתבים הרבים ששלח לזרז את המשפחה ואת יתר הנוגעים בדבר לעשות כן¹⁴. רבינו ראה חשיבות בזיכרון של הנופלים, וביחוד של אלו ששילבו בין תורה ללחימה, ונפלו על קידוש השם. יש לציין שמרן ראש השיבה הגר"א שפירא זצ"ל המשיך את הקשר החם עם המשפחה ועודד והמריץ אותם לכתוב דברי זיכרון לזכרו של יעקב הי"ד.

וכך כותב רבינו במכתבו הראשון למשפחה¹⁵:

ב"ה כ"ד מרחשון תשי"ג

שלום לך וכ"ט,

אחרי הסתדר חוברות-זכרון לשאר החברים הלוחמים שהיו כאן יחד אתו, נתעוררתי כי אולי וראוי כי נתאושש סוף-סוף למלא את חובתנו זו כ"כ ביחס ליעקב אחיך חמודינו ז"ל הי"ד. אולי יתכן כי ניפגש לבירור

13 כאן השתמש רבינו במושג 'קדושים' בעקבות אביו מרן הראי"ה קוק זצ"ל במאמר 'על במותינו חללים', מאמרי הראיה ח"א.

14 עיין נספח ד'. (חלק מהמכתבים הובאו כאן, וחלקם כנספחים, עיין נספח 3ד)

15 נספח ד1.

ותיכון, מבחינה ספרותית ומעשית. אם כן – אחכה לידיעה מוקדמת על הזמן המתאים.
 בכל יקר ובברכת האור המתחדש על ציון וירושלים וכל מקראיהן
 (-)

וכך כותב במכתב אחר¹⁶:

ב"ה, עיקר"ת ירושת"ו, כ"ז שבט תשי"ג
 לכבוד מרת ציפורה רז, ברכה מרובה ממרום משגבתו. ותודה רבה על יקרת מכתבך וכל תכנו.
 לענין הנדון, למלוא חיובנו, האישי והכללי, לר' יעקב חמודנו, ז"ע ועכ"י, עלה בידי לעורר את ידידנו מר ברוך דובדבני, שקיבל עליו והודיעני שהתחיל לארגן את החומר הספרות, וכדבריו מוכן סכום מסוים לתקציב ההדפסה.
 עם זה אחכה לקבל את החומר אשר ברשותך, ואת הרשימה והכתבות של מועמדים מתאימים להשתתף בכתיבה ובאפשרות ההדפסה.
 בכפלי ברכות למהלך השתלמותך (אם אמנם לא פרטת לי כיוונה)
 בכל יקר ובצפיית האור המתחדש על ציון וירושלים וכל מקראיהן.
 (-)

לצערנו, לא זכה רבינו ולא זכתה המשפחה להוציא חוברת זיכרון ע"ש יעקב רוזנברג, ועתה, זוכים אנו במאמר אחד, לעמוד על דמותו המופלאה ולפרסמה ברבים, כפי בקשתו ורצונו של רבינו.

ד. הרב צבי יהודה וארגוני המחותרת

מתוך העיסוק בדמות הפרטית של יעקב רוזנברג, ננסה לעמוד על דעת רבינו ועמדתו לארגוני המחותרת. דבר זה קשה שבעתיים כיון שלא נשארו רבים שיודעים לספר אודות פרט חשוב זה.
 בבואנו לעסוק בתחום נרחב זה, אני נזכר מיד בשאלה ששאלו את רבינו¹⁷:
 "האם לרב היו קשרים עם האצ"ל והלח"י? רבינו ענה: "היסטוריה, מאי נפקא מינה?" השיבו לו תלמידיו, תורה היא וללמוד אנו צריכים, נענה רבינו ואמר, "אכן תורה היא...".

16 נספח ד2.

17 קורות רבינו, עיטורי כהנים, אדר תשנ"ז, גיליון 146, עמ' 46.

פרק זה מהווה עבורנו את עיקרו של המאמר, בו נסקור בהרחבה את הקשר בין רבינו למחתרות הלח"י, האצ"ל וההגנה. ננסה לשרטט את מהלכי הדברים מתוך עדויות בכתב ובע"פ כפי ששמענו מזקני הציבור שחיו באותה התקופה. ראשית נבחן את היחס של רבינו לאצ"ל וללח"י למול ההגנה, כתנועה וכפרטים, תוך ציון הגישות השונות במחנה הדתי. לאחר מכן נציג את פעולותיו המעשיות של רבינו במערכה הנ"ל.

1. יחסו לארגוני המחתרת הלח"י, האצ"ל וההגנה

הבסיס להשקפת עולמו של רבינו ביחס לארגוני המחתרת הינו בהתייחסות לאנגלים כאויבים שיש לסלקם מארץ אבותינו¹⁸. דבר זה אמר רבינו פעמים רבות (עפ"י עדויות תלמידיו), ואף כתב זאת בכתובים, מכתב אחד כזה הגיע אלינו מכת"ק, המתפרסם פה לראשונה, וזה לשונו (ההדגשות אינן במקור י.ו.)¹⁹: לפי חשיבותה המיוחדת של השעה הזאת הנני מרשה לי להטרידו בדברי אלה, שאני רואה כעת בשובי מאסיפת פתיחת הכינוס צורך להעירם ולהזכירם למעכ"ת, ואתו לכל תמימי דענו המשתתפים בו... גם ביחס לרשעות הממשלה והתאבקותנו אתה, צריך היה להיות פחות מובלט הצד השלילי והמלחמתי כלפיה, ויותר מובלט הצד החיובי של תוקף עמדתנו הקדושה והמוחלטת שלא תשונה, מתוך החיוביות השלמה, של ייעודנו האלהי וקשר חיינו למקומנו, מקום קיומנו עילוינו והצללתנו, ואך מתוכה תובלט שליליותנו הגמורה ומלחמתנו האמיצה נגד רשע הגויים, תעלה ותרומם מאליה ובה נשכיל ונצליח בשם ד'.

על גבי יסוד זה, מעידים תלמידיו שדעתו של הרצ"ה תאמה יותר ללח"י ולאצ"ל, מאשר להגנה²⁰. דבר זה התבטא בכך שרבים מתלמידי הישיבה היו חברים בתנועות הלח"י והאצ"ל, דבר זה היה בהסכמתו של רבינו והתבצע למרות שרבינו סבר ששייבה הינה מקום שרק לומדים בו תורה, ואין לה שום

18 מספרת הרבנית יוכבד הוטנר ז"ל כי בתקופת הספר הלבן ועולי הגרדום פירסם רבינו מספר מאמרים חריפים בעיתונות נגד הבריטים עד שהיה חשש למאסרו (מופיע בקורות רבינו, עיטורי כהנים, אדר תשנ"ח גיליון 72). המאמר היותר תקיף בו כתב רבינו דעת תורה אמיתית, ללא התחשבות בשלטון הבריטי הכובש והתנהגותו כלפי המחתרות, נתעכב מפרסום ב'הצופה' מפני אימת הצנזורה הבריטית, ונדפס בחוברת 'למצות הארץ' באייר תש"ח וכן ב'לנתיות ישראל' פד-פ.

19 עיין נספח ה' המכתב המלא. התודה והברכה לרב יוסף בדיחי ולנאמנו ר' חזקי פוקס, על שהואילו למסור לידי מכתב זה.

20 כך שמעתי מהרב שאר ישוב כהן, הרב חיים שטיינר, הרב אביהו שוורץ, הרב יוסף בדיחי והרב זאב סולטנוביץ, וכן מציין גם יצחק אלידר בעיטורי כהנים, חשוון תשנ"ג, עמ' 93.

קשר לתנועה כזו או אחרת²¹. יחד עם זה רבינו עודד את תלמידיו, בצורה פרטנית, להצטרף לפעילויות ולמעשים אקטיביים מתוך שליחות לאהבת העם והארץ כפי שחינכם²².

על אף נטייתו הברורה של רבינו לתנועות ה"ל, חובה לציין שרבינו לא היה בקשר רשמי ופורמאלי עם שום תנועה, לא עם האצ"ל ואף לא עם הלח"י. התנועות נוהלו ע"י צעירים, ורבינו שהיה מבוגר בגילו לכך, לא נטל חלק בפעילויות האקטיביות שלהם, כך ציין ההיסטוריון פרופ' יהודה לפידות²³, שאף היה חבר באצ"ל. התנועה, הוסיף לפידות, לא שמעה ולא הייתה קשורה לאנשי רוח דתיים כלל, המוביל והמנהיג האידיאולוגי היחיד שלה, היה זאב ז'בוטינסקי ז"ל. אמנם, לפידות ציין שקשרים בלתי פורמליים או לחילופין קשר אישי עם חברי התנועות כאנשים פרטיים ובודדים בעצה והכוונה, מסתבר שהיה, ובזה נדון מיד.

דבר זה עולה אף מתוך דבריו של חיים קוברסקי²⁴, תלמיד ישיבת תורת ירושלים (שקדמה לישיבה לצעירים), וחבר במחתרת, בראיון שנתן למוזיאון בית הרב²⁵:

"אני לא יכול להצביע על קשר ממשי יום-יומי בין ישיבת "מרכז-הרב" לבין תנועת "ברית-החשמונאים" והמחתרות בכלל. כי הישיבה באותם ימים לא מילאה תפקיד מרכזי, היא היתה קטנה. מדובר משנת 1939 עד הקמת המדינה... הרב צבי יהודה כמעט ולא מילא אצלנו כל תפקיד. לכל היותר, לפעמים היינו מזדמנים לביתו כדי ללמוד דבר קונקרטי, כמו אורות התשובה, או משהו מסוג זה או להתייעצות. אבל הוא מעולם לא היה מקובל עלינו כאיזה דמות מנהיגה לגבינו".

בנוגע ליחס הכמותי שבין לוחמי האצ"ל ואנשי ההגנה שלמדו בישיבה, נדמה שרובם היו באצ"ל, וכך מספר הרב שמואל אריכא, תלמיד הישיבה- לוחם

21 דבר זה עולה מתוך דבריו של הרב שמואל אריכא, תלמיד הישיבה ולוחם האצ"ל, בראיון שנתן לבית הרב, ירושלים. "שאלה: איך בישיבה, הגיבו משהו על זה שבחורים מתגייסים? תשובה: הם העלימו עין, וכנראה תמכו לא באופן רשמי".

22 עפ"י דברי הרב שמחה ירושלמי, מתוך עיטורי כהנים, קורות רבינו, תמוז תשמ"ט, גיליון 52.
23 פרופ' יהודה לפידות, האוניברסיטה העברית, ירושלים, חיבר ספרים רבים בנושא זה, ביניהם: בלהב המרד 'מערכות האצ"ל בירושלים', פרקים בתולדות האצ"ל.

24 חיים קוברסקי (1923-1997), כיהן כמנהל המחלקה לחינוך ותרבות בעיריית ירושלים, כמנכ"ל משרד הפנים וכיו"ר הדיקטוריון של "בנק מזרחי המאוחד". לאורך השנים לקח חלק בוועדות ציבוריות מרכזיות רבות. בשנת 1997 זכה באות אביר איכות השלטון.

25 הראיון נעשה ע"י מוזיאון בית הרב, המרכז התיעודי, מדור אישים, חיים קוברסקי, ירושלים, התודה והברכה להם.

האצ"ל, בראיון שערכו עימו אנשי בית הרב²⁶ וכך הוא מספר:
ש: אבל הרוב היו באצ"ל או הרוב היו בהגנה?
ת: ...היה חלק שגם הלך להגנה, כי הרב נריה²⁷ היה מפקד סניף בני עקיבא בירושלים ואני הייתי באצ"ל והוא היה בהגנה. ואז ההבדל היה גדול (לא כמו היום), בין המפא"י והאצ"ל תהום הייתה ביניהם.
ש: ואז זה היה תוך כדי תקופת הלימודים בישיבה?
ת: כן. הרב נריה בהגנה, בבנ"ע ואני הייתי באצ"ל וכן הבחורים.
ש: אבל באצ"ל היו גם כן די הרבה...
ובמה זה התבטא? ביום למדו ובלילה שמרו?
ת: לא, פתאום הם נעלמים מהישיבה, מחפשים אותם. ביום למדו, בלילה שמרו.
ש: הבחורים האחרים, איפה שמרו?
ת: סביבות ירושלים. הרי אצ"ל והגנה התחלקו ביניהם: הגנה לקחה את החלק הדרומי והאצ"ל - את החלק הצפוני. אבל ביום היינו לומדים רגיל. אח"כ הייתי עסוק כל ערב...

נראה מראיון זה, שהרוב אכן היו באצ"ל והלח"י, שככל הנראה תאמה את השקפת ראש הישיבה - הרצ"ה, אך מידע זה לא מוחלט, מכיוון שהיו רבים בהגנה, ורבים עוד יותר עברו בין הארגונים השונים בתקופות שונות.

1.1 תנועת הלח"י

רבינו היה קשור בקשר הדוק עם אנשי הלח"י (דוגמת יעקב רוזנברג, עיין לעיל), ביטוי לכך אנו מוצאים בקשר העמוק עם שני מפקדי הלח"י הרב משה סגל ומאיר מדן, אשר היו מבקרים אצלו לעיתים תכופות ומתייעצים עימו בנושאים אידיאולוגיים - רעיוניים, ואף בנושאי הלכה מובהקים ומעשיים²⁸.
דוגמאות לשאלות וקשיים שהובאו לפני רבינו, מספר ר' יצחק אלידר, תלמיד בישיבה וחבר בלח"י²⁹. ראשית הוא מציין דילמה הלכתית בשאלה האם מותר

26 הראיון התקבל מהארכיון התעודי, ראיונות אישים, בית הרב, ירושלים, באדיבותו של הרב ארי שבט.

27 הרב משה צבי נריה (מנקין) (כ"א בשבט ה'תרע"ג - י"ט בכסלו ה'תשנ"ו; 29 בינואר 1913 - 12 בדצמבר 1995). רב, מחנך ומנהיג רוחני, מייסד מרכז ישיבות בני עקיבא. מכונה "אבי דור הכיפות הסרוגות", בשל השפעתו הרבה על עיצוב פניה של החברה הדתית-לאומית, הדוגלת בשילוב של תורה, עבודה ומדינה. הוא כיהן כחבר הכנסת למשך קדנציה אחת מטעם המפד"ל, וחתן פרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה.

28 מופיע גם בעיטורי כהנים, חשוון תשנ"ג, גיליון 93, עמ' 40, מפי יצחק אלידר.
29 דבר זה אף מספר הרב יוסף ברמסון.

לעקוב בשבת אחרי אישים בריטים ולבצע פעולות שונות בשבת ואם בכלל. בנוסף, רבינו היה מקבל מידי חודש את ביטאון התנועה 'החזית' שכלל רעיונות אידיאולוגיים של התנועה. הרב היה קורא את החומר ועפ"י עדויות הפעילים, מאוד נהנה ממנו. פעם, כך מספר אלידר, לקח את החוברת בידו וחיבקה, הכניסה בספרייתו במדור מיוחד שהיה מכוסה בוילון לבן, וכששאלו אותו מה מיוחד במדור זה ענה שכל הספרים כולם קודש "ומה שאתם מביאים לי, זה קדש קודשים" כלשונו³⁰.

אנשי הלח"י הרגישו חופשיים להגיע לרבינו בכל עת ומצאו בביתו מקום מסתור ומגן לעת הצורך. דבר זה התבטא במקרים רבים, ודוגמא לכך במעשה כפי שמספר הרב שאר ישוב כהן שליט"א³¹: "כשברח אנשל שפילמן מפקד הלח"י בירושלים, מבית הסוהר של הבריטים הוא התחבא בבית גיסי המנוח הרב גורן זצ"ל שהיה בקצה העיר, ברחוב עזה. הוטל עלי התפקיד להביא את הבורח, ולשכנעו להגיע ולהסתתר בית הרצי"ה, כיון שהבריטים שעקבו אחריו גילו את מקומו. הולכתיו דרך רחובות צדדים מקצה העיר עד עובדיה 30 כדי שלא יראוהו ולא יתפסהו. כשנכנסו לבית רבינו הוא קיבל אותו בחום ואהבה רבה, אך אנשל שהיה ללא כובע לראשו התבייש לשהות בצורה זו בבית רבינו. הרצי"ה שהרגיש בכך, אמר לו, "לא מרצונך אתה בא, ולא בבחירתך אתה מגיע, אתה בורח, תתנהג כביתך, ביתי וביתך, ואין צורך בכיפה". נכנסנו לחדר השני (היו שם הרבה תמונות על המכתבה, כתמונת הרצל ועוד) הבורח אמר לי שלא נעים לו להסתובב כך בבית הרצי"ה. אמרתי לרצי"ה שהבורח מבקש כיפה כי אם יסתובב כך ללא כיפה, יחשד שאינו מאנשי המקום. הוא חייב להסתובב כמו כולם, ולהראות כיתר האנשים. וכך ניתן לו כובע ע"י הרצי"ה. אך מעיקר הדברים, אומר הרב כהן, למדנו שהוא לא כפה אותנו, ומאידך זה הראה את הקשר המיוחד שהיה לרצי"ה לאנשי המחתרת, וקרוב מאוד את אנשי הלח"י והאצ"ל".

30 באותה התקופה חברי הלח"י היו נרדפים כינו אותם בכינויי גנאי רבים למשל מ"דחי ללחי", דבר זה גרם לחברים להרהורים שמא אינם בדרך הנכונה, אך פעולה זו של רבינו חיזקה אותם בצדקת הדרך.

31 מופיע גם ב'משמיע ישועה', שמחה רז, אור עציון, תש"ע, עמ' 264.

1.2. ארגון האצ"ל

דוד רזיאל

רבינו היה מזוהה גם עם תנועת האצ"ל ואף סייע לה בפעולותיה השונות, כפי שיתואר בהמשך. קשר מיוחד היה לו עם מפקד האצ"ל דוד רזיאל, שאף למד תקופה מסוימת בישיבת מרכז הרב. בצעירותו למד רזיאל בביה"ס תחכמוני ולעת בגרותו חפץ היה ללמוד בישיבה³² ואף עשה מאמצים להתקבל אליה, כפי שמצטייר מתוך מכתבו³³ של מנהל ב"ס שבו למד רזיאל, לרבינו, לאחר פנייתו למרן הראי"ה זצ"ל:

"...מרן הרב הסכים לקבלו ובקשני לפנות אליו בדבר הסידור, התלמיד רזיאל הנהו צעיר ירא-שמים, הנהגתו טובה ומבין דף גמרא יפה מאוד, נפשו חשקה בתורה ורוצה עתה להקדיש את עצמו ללימודי קודש. אשמח מאוד אם יקרב אותו"³⁴.

מובן שרבינו קיבלו ורזיאל למד בישיבה כשנתיים בשקדנות רבה, ולא רק לימוד ישיבתי רגלי מצא בישיבה, אלא אף חיזוק לדעותיו בדבר התחייה הלאומית. רזיאל היה בקשר חם ואוהב עם ראש הישיבה, הרצי"ה, ואף למד עימו בחברותא את כתבי אביו, מרן הראי"ה זצ"ל³⁵. היחס המיוחד אותו קיבל רזיאל התבטא בדאגה לכל פרט מענייניו החומריים והרוחניים, כפי שמצטייר מתוך המכתב הבא היוצא לאור בפעם הראשונה מכת"י, בו רבינו כותב לאשתו הרבנית על יום הכיפורים שעבר עליו:

³⁶התפללתי עם בני הישיבה הי"ו בעץ-חיים, במחנה-יהודה, בכיתי והתפללתי הרבה על הפרט ועל הכלל, גם דברתי לפניהם דברים אחדים קודם נעילה, גם סדר התפלה בכללו הי' ת"ל הגון מאד מאד ומלא התרוממות קדושה וטהרה על כאו"א והצבור בכללו, והשפעה של התחזקות והתעודדות פנימית והתקשרות רוחנית חשובה מאד, וביחוד גם על החברים הצעירים החדשים מכאן, מת"א, רזיאל פעם ראשונה כאן ביום כפור, והתפתח הרבה, וכן השאר, ומהמושבות, והרוסיים, והקרמניים והאמריקאיים כ"א לפי ערך.

32 סיבת רצונו ללמוד דווקא בישיבה, מספרת אחותו, אסתר נאור, היא שבישיבה דיברו ולמדו בעברית (ארכיון 'בית הרב', תיעוד אישים, ירושלים).

33 המכתב מיום ט"ו, מרחשוון תרפ"ט.

34 ספר 'צבי קודש', הרב שלמה אבינר, עמ' 247.

35 עפ"י דברי פרופ' אריה נאור, אחיינו של רזיאל; מובא גם בספר 'דוד רזיאל', אריה נאור, פרק שלישי.

36 עיין נספח ו, המכתב בשלמותו, המכתב התקבל מהרב בדיחי שיחי'.

בתחילת דרכו, רזיאל פעל בשורות ההגנה, אולם בשנת 1931 החליט לפרוש ולהקים יחד עם חבריו את האצ"ל. רזיאל היה ממצדדי שבירת מדיניות ההבלגה כלפי הערבים. ואף שבשנת ב-1937 הגיעו לידי הסכם המאחד את האצ"ל עם ההגנה, רזיאל נשאר באצ"ל עם הרוויזיוניסטים ואנשי בית"ר. בעקבות הישארותו באצ"ל, מינהו ז'בוטינסקי למפקד האצ"ל. בתקופה זו רזיאל כבר לא יכול היה להמשיך בלימודיו הסדירים בישיבה, ואע"פ שעד אז ידע לשלב בין הפעילות המחתרתית ללימוד בישיבה, כעת הוא נצרך להקדיש את כל זמנו ומרצו ללחימה. על כן בשלב זה הוא פורש בעצב מלימודיו התורניים, ומודיע זאת לרבינו. זוהי תגובת הרב צבי יהודה, מתוך מכתב בכת"י³⁷:

אמנם הנני מצטער מאד, וגם כל בני חבורתנו יצטערו מזה לכשיודע להם. לעת עתה אינני מוסר את זה למישהו, מפני שאין ברצוני לצער אחרים ולהמשיך בהם את אי הנעימות שלי, מהודעתך ע"ד הפסקת לימודיך בישיבה. ובפרט באופן פתאומי כזה, מבלי היות לזה זכר של ידיעה מקודם... אבל אחרי כל זה, גם אם תתקיים באמת הודעתך זו, הלא אינך פורש ומנותק לגמרי מאיתנו, "קשה עלינו פרידתך אבל יפה עלינו פרי דתך" כמליצת רבינו יהודה הלוי ז"ל, והלא תודיעני לאן פניך מועדות עתה, והלא נמשיך להיות איתך בקשר רוחני גם להבא בע"ה.

רזיאל הודיע סיבת הדבר לרבינו, קיבל את ברכת הדרך והמשיך בפעילויות הפיקודיות באצ"ל. תחת פיקודו, החל מיולי 1938, בוצעו מספר רב של פעולות נגד ערבים ברחבי הארץ וזאת כתגובה להירצחם של יהודים רבים שנהרגו באותן שנים במאורעות. מעשים אלו הביאו לידי קיטוב ביישוב היהודי בארץ. ראשי המוסדות הלאומיים גינו אותם בלשון חריפה ואנשי מחנה הפועלים החליטו החלטות אופרטיביות כדי להחליש את האצ"ל ולבודד מהיישוב היהודי.

בכל התקופה הזו, היה רזיאל בקשר רציף עם הרצ"ה שעיימו התייעץ ובו נעזר בכל מהלכי פעולותיו. לאחר שנפל בפעולה בעיראק (בשנת 1941) במטרה לחבל במתקני הזיקוק שנועדו לעזור לגרמנים ימ"ש, נשא עליו רבינו הספד מיוחד. בהספדו השווה רבינו את רזיאל לדוד המלך, עפ"י דברי חז"ל "בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת וכשהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ"³⁸ ומציין שזוהי סגולה "דוידית" מיוחדת, מחד עדינות בעת עיסוקו בתורה, ומאידך קשיחות בזמן הקרב, כפילות שלא באה לידי ביטוי אצל הרבה אנשים. בהספד זה אף כינהו בכינוי חיבה מיוחד, 'רזיאלי', ואף השתמש

37 עיין נספח ז, המכתב בשלמותו, המכתב התקבל מהרב בדיחי שיחי'.

38 מועד קטן ט"ז, ב.

בביטויי חיבה כמו 'הבן היקר לנו ולכל ישראל' ועוד³⁹. רבינו הירבה להתפאר ברזיאל, במשך השנים הזכיר אותו כבוגר הישיבה שידע לשלב בין ספרא לסייפא בצורה יוצאת מן הכלל. יש לציין שלא רק בו התפאר, אלא אף ביתר תלמידיו לוחמי המחותרות כ'איר' אברהם שטרן, יעקב רוזנברג ו'פיטר ברגסון' הלא הוא הלל קוק⁴⁰ אשר היה מראשי האצ"ל, נציג האצ"ל באמריקה, שהיה מביא נשק מאמריקה ומחביאו במחסן שהיה במכון הארי פישל בירושלים, ושהה רבות אצל רבינו.

היחס ללוחמי האצ"ל בכלל

האהדה והקירבה הגדולה של רבינו ללוחמי האצ"ל התבטאה בקיום ישיבות הארגון אצל רבינו מפעם לפעם. הרצי"ה רצה להתעדכן בקורה ולהשפיע ולו במעט, כך מספר הרב חיים שטיינר, ולאורך השנים תמיד הירבה לדבר באהבה על אנשי האצ"ל. בעקבות האהדה והחום שהשפיע רבינו הרצי"ה, אנשי הארגון החשיבהו כאחד משלהם, וזה היה הבסיס ליחס החם למנחם בגין ז"ל⁴¹ טרום הנסיגה מסיני. בנוסף הוא מציין שחיבה זו של רבינו התפרצה והשפיעה על סובביו בני הישיבה ורבניה. ידועה העובדה⁴² שמרן ראש הישיבה, הגר"א שפירא

39 ההספד הודפס ב'לנתיבות ישראל' ב עמ' עד-עה, (מהד' מאבני המקום) 40 אחינו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, בן לרבי דוב בער הכהן קוק זצ"ל, המידע אודותיו, מפי משפחתו, ומפי הרב ש.י. כהן שליט"א.

41 מנחם בגין ז"ל ראש ממשלת ישראל ומפקד האצ"ל לשעבר.

42 בספר ראש דבריק (עובדות וסיפורים על מרן הגר"א שפירא, מאת הרב יצחק דדון) מובא הסיפור הבא בשמו של הרב מרדכי גרינבלט:

"אמו של מרן הגר"א שפירא הייתה אלמנה שפרנסה את בני ביתה בקושי רב. ביתה של אמו היה גדול יחסית, וכך יכלה להשכיר חדרים בביתה ומשכירותם נעזרה מעט בפרנסת בני ביתה. והנה, את חדרו שלו השכירה אמו לשני בחורים מיוחדים, הלא הם: דוד רזיאל הי"ד ויאיר שטרן הי"ד – שניהם היו מפקדים באצ"ל (קודם הפילוג בין האצ"ל ללח"י). בחדר הקטן היו שתי מיטות, ורבינו ראש הישיבה שהיה חוזר בלילות מהישיבה סיפר כיצד היו מתחלקים שלשתם בשתי המיטות. בדרך כלל יצא כך שבכל פעם יצא האחד מהבחורים-המפקדים לפעולה לילית, פעם יצא זה ופעם יצא השני, כך שהייתה מיטה פנויה עבורו בדרך כלל, אך כששניהם נשארו ולא היתה פעילות מיוחדת, ולא נשארה לו מיטה פנויה עשה רבינו "משמר", היינו שהעביר את כל הלילה בלימוד.

לאחר זמן, כשעמדו שני המפקדים על אופיו המיוחד של ר' אברום, מתוך שיחות רבות שניהלו, ראו את התמדתו וכח רצונו האדיר בעמל התורה, פנו השניים באחת ההזדמנויות לרבינו והציעו לו להצטרף לשורות האצ"ל, שכן בכוחות הנפש הגדולים שראו אצלו הגיעו למסקנה שאם יפנם לכיוון המאמץ המלחמתי בבריטים, בלי ספק ישיג הישוב העברי הישגים משמעותיים על לוחמים כאלה, וכיון שידעו שיהיה קשה לשכנעו אמרו לו שאם יענה לבקשתם יכתירוהו מיד כמפקד וישבצוהו בסגל הפיקוד. רבינו חיך והשיב להם שמפקדים צריך גם בעולם התורה".

זצ"ל, אהד את אנשי המחתרות והיה עימם בקשר, ובתקופה מסוימת אף לן בחדר יחד עם 'איר' – אברהם שטרן, ודוד רזיאל, בביתו שבגאולה. לדעת הרב חיים שטיינר יש לשער כי אהדה ותמיכה זו, נבעו מהיחס החם להם זכו בתוככי הישיבה ואצל הרב צבי יהודה.

יש לציין שאנשי האצ"ל שהו בבית רבינו והרגישו בו את ביתם אף לאחר סיום תפקידם הרשמי בארגון, כפי שמספר סבי, פרופ' מנחם לוין ז"ל, פעיל באצ"ל ואסיר ציון, אשר לאחר שיצא מבית הסוהר בעכו, ללא פרוטה ורכוש כלל (בשנת 1942), חיפש מקום לדור עד שיבנה את חייו מחדש, הלך וקיבל חדר בבית רבינו אשר קיבלו בחום⁴³. דבר זה גם משתקף מתוך דברי הרב אורי שרקי שמספר על פעילי הארגון שהיו מגיעים לרבינו רבות אף לאחר תום עידן המחתרות. פעם במוצאי שבת בהגיע אחד הפעילים לרבינו, בדיוק שרו את שיר האמונה למרן הראי"ה זצ"ל, אמר הפעיל שזהו שיר הרבה יותר יפה מ'התקווה' שהינו שיר גלותי, נענה רבינו ואמר "וזה שיר גאולתי"⁴⁴.

1.3. תנועת ההגנה

רבים מבני הישיבה שירתו בשורות ההגנה⁴⁵, כך סיפר מר שמואל סגל, "האוירה בישיבה הייתה אוהדת למחתרות, הרב צבי יהודה שהרגיש בהיעדרויותינו, הבין לפשרם והתעניין מאוד במתרחש, תמיד שאל האם ובמה יכול לעזור... יצאנו לאימונים בים המלח והודענו לרב כי עלינו להפסיק ללמוד... הרב התעניין ובחום רב אמר שזכויותינו בישיבה יישארו תמיד, הישיבה תהיה תמיד פתוחה בפנינו ותמיד נוכל להרגיש בה כביתנו"⁴⁶.

הרב יוחאי רודיק⁴⁷ כותב, "מעדויות המצויות ביד⁴⁸ עולה כי הרב קוק תמך בבחורים שנטלו חלק באימוני ה"הגנה" כביתר הארגונים. תלמידי הישיבה נטלו

43 מופיע גם בספרו האוטוביוגרפי, 'מגילת מנחם', מנחם לוין, הוצ' מכון ז'בוטינסקי, ת"א, עמ' 99.

44 קורות רבינו, עיטורי כהנים, ניסן תשנ"ב, גיליון 86, עמ' 45.

45 כבר אחרי מאורעות תרפ"ט התגייסו רבים מתלמידי הישיבה לשורות ההגנה. ובעזרתו של מרן הראי"ה זצ"ל האימונים נקבעו ליום שישי ולא לשבת. (עלון ההגנה תשל"א, ספר תולדות ההגנה ב' עמ' 348, מובא בצבי קודש, הרב שלמה אבינר, עמ' 246).

46 'משמיע ישועה', שמחה רז, אור עציון תש"ע, עמ' 263.

47 עבודת דוקטורט 'הרב צבי יהודה קוק כמנהיג חינוכי', הרב יוחאי רודיק על קורות רבינו.

48 עפ"י עדויות כתובות וראיונות של תלמידי הישיבה מאותה תקופה, הנמצאות ב'בית הרב', בארכיון התיעודי, ירושלים (ע"ע הלל קוק, שמואל אריכא ועוד).

חלק גם בעבודות ביצורים במסגרת "גדוד טוביה" (בזמן מלחמת השחרור - י.ו.) והקימו ביצורים בכל רחבי ירושלים, במקרים רבים תחת אש מרגמות". בביטאון הגדוד שנקרא "מבצר", באחד משני העותקים שיצאו לאור, מצאנו עדות ותיאור פעילותם של בני הישיבות: "בחורים שמעולם לא עסקו בעבודה גופנית, בימי חייהם לא עבדו בעבודה שחורה הרגישו חולשה בעבודה המפרכת אולם לא התאוננו"⁴⁹.

למרות כל זה יחסו להגנה היה שונה מהיחס לאצ"ל וללח"י. ההגנה ביטאה את השיתוף עם הממסד, הממלכתיות הרשמית, ורבינו דגל בעמדה של אקטיביזם. דבר זה אמנם לא נאמר בצורה פומבית – ציבורית⁵⁰, אך כך מספרים התלמידים הקרובים. דוגמא ורמז לכך אפשר ללמוד מהמקרה הבא, כששאלו את רבינו האיך אנשי הלח"י והאצ"ל נלחמים בבריטים, הלא עוברים הם על השבועה שלא למרוד באומות? ענה הרצי"ה שאין כאן בעיה של מרידה באומות מפני שלבריטים ניתן מנדט לאחר מלחמת העולם הראשונה להקים בית לאומי ליהודים, ממילא האומות בכללם הסכימו לבית לאומי לעם ישראל והבריטים לא קיימו את חובתם, וממילא אין בעיה להלחם בהם, **אדרבא חובה היא**. וכן הוא הזכיר את דברי הרב יוסף שאול נתנזון זצ"ל, כשהגויים לא מקיימים מה שחובה עליהם לעשות, אף אנחנו פטורים מלקיים מה שעלינו לעשות⁵¹.

1.4. את אחי אנוכי מבקש

בסופו של דבר לרבינו היו תלמידים בשלוש התנועות והארגונים הנ"ל, הוא אהב את כולם, ותמך בפעולותיהם. אך לצערנו תנועות אלו לא פעלו בשיתוף פעולה ופעמים אף הגיעו לניצים ומריבות ביניהם.

בטבת תש"ה החלה תקופת ה'סזון' שנמשכה בהפסקות עד כסליו תש"ח. מוסדות הישוב וההגנה סברו ששיתוף פעולה עם האנגלים הוא תנאי להקמת המדינה. לעומתם האצ"ל והלח"י סברו שהאנגלים הם לא אלו שיקימו את המדינה שהרי הם חוברים ועוזרים לערבים, ולכן יש להילחם נגדם כדי שתקום מדינה. בתקופה זו ההגנה מונתה ע"י הנהגת הישוב לפעול נגד אנשי האצ"ל, אך לא כנגד אנשי הלח"י בעקבות התחייבותם לא לפעול כנגד הבריטים. אנשי יחידת הסזון החלו לעקוב אחרי חברי אצ"ל ולאסוף מידע אודותם. חוליות של אנשי היחידה, שתפקידם היה לחטוף אנשי אצ"ל, עצרו "חטופים" במקומות מסתור

49 "עם חברי הגדוד בתפקידם", מבצר, גיליון ב', הוצאת גדוד בני טוביה, ירושלים תש"ח.
50 תנועת ההגנה הייתה תנועה רווחת בציבוריות הישראלית, ולכן תלמידים רבים היו חלק משורותיה. ניתן לשער שזו הייתה הסיבה שרבינו לא יצא חוצץ נגדה.
51 בשם הרב אברהם יצחק נריה זצ"ל, ספר 'אפיק בנגב' עמ' 233; עיטורי כהנים, קורות רבינו, שבט תשנ"ב, גיליון 83.

בקיבוצים, ומרגע לרגע המאבק בבריטים הפך למאבק פנימי בין המחותרות. הדברים גלשו לשנאה, לדברי בלע ועלבונות והגיע אף לשפיכות דמים.

אז יצא רבינו לראשונה במאמר שפרסם ברבים⁵²: 'את אחי אנוכי מבקש'. במאמר זה הוא מבקש כי בל נשכח שאחים אנו. אפשר להתווכח, לתבוע, לבקר, לומר דברים בכל תוקף, אך לא לחצות קווים אדומים. ללא שנאה, ללא ביזוי וללא אלימות. כך הוא כותב בכרוז זה⁵³:

את אחי ואת אחיותי, בכל חלקי עמנו... את כולם אני מבקש ומפיל תחנונים לפניכם. חוסו נא על נפשותיכם ועל נפש עמנו כולו. אל נא יתעלם מאתנו אף לשעה חומר האחריות, לעומת גודל הבניין של פרק זמן נורא ונשגב זה, ואל נגיע לידי חילול השם חלילה... אל יחפץ ואל ידמה, במצבנו האיום הזה, להטיל את דעתו בכפיית ידים על חברו; אל ישכח, מתוך ההתרגשות של האידיאליות הקדושה, כי הדעה לא תוטל ולא תתקיים בזה אלא תעורבב ותרפה ותימוג... נזכור, כי "המגביה ידו על חברו נקרא רשע" וכי היחס השלילי מתכפל בהדדיותו לאין מעצור בין אדם לאדם ובין אח לאח....

במאמר זה, וכן במקומות רבים נוספים, מתבטאת השותפות והאיכפתיות של רבינו לארגוני המחותרות ולכלל העם. האיכפתיות והדאגה הכנה שמביאה לב שבור לזעוק באמת לשלימות העם כיסוד קיומו בארצנו.

2. גישות שונות לארגוני המחותרת בציבור הדתי

בקרב ציבור שומרי התורה והמצוות בארץ באותה התקופה היו כמה גישות ביחס למחותרות ולגיוס אליהן. הרבנות הראשית והרבנים הראשיים באותה תקופה התנגדו לפעולות הלוחמניות של הלח"י והאצ"ל, ודבקו בדרך פעולתם של ההגנה ובהיגיון שלה.

דוגמא לכך אנו מוצאים בין פסקי הרבנות הראשית של אותם הימים "כל הריגה של בני אדם, יהיו מי שיהיו – שוטרים, פקידים, חיילים, אזרחים – שפיכת דמים נקיים היא". עם פסק הלכה זה ניגשו אנשי 'ליגה-לא תרצח', ובראשם עמד ח. ברקאי, לרבינו וביקשו שיחתום את שמו. רבינו סירב להצטרף לאוסרים, ובמכתבו כתב⁵⁴:

52 "מאמריו הקודמים של רבינו נכתבו בקבצים סיפוריים תורניים כמו 'התרבות הישראלית', 'סיני', 'הקהל', 'בית הכנסת', או בעיתונים כ'הצופה' ו'היסוד' שפנו לציבור מצומצם של אנשים יראי שמים, ולא לכלל העם היושב בציון. במאמר זה פנה רבינו לאומה כולה, והוא פרסם אותו בכל העיתונות, מפאת חשיבותו". (צבי קודש, הרב שלמה אבינר, עמ' 266).

53 לנתיבות ישראל א עמ' קמ-קמא, (מהד' מאבני המקום).

54 כת"י הנוכחי והמעודכן של המכתב התקבל מאת הרב חיים שטיינר, תלמיד רבינו, עיין

”...כי בימים אלה, שבאים עלינו רוצחים, הלא החיוב היסודי הראשוני של כל אדם ישר הוא לחזק את העזרה וההצלה מיד מאת הרוצחים, וכל פעולה שהיא יכולה להחליש במשהו את העזרה וההצלה המחויבת יש בה משום ”תרצח” משום עידוד וסיוע לרוצחים. ... אכן אם אנו נגשים – וברור ומובן לכל בר-דעת שאנו אכן נגשים – לפעולה צודקת וישרה של הגנה על עם ישראל, שיש לה סיכויים נכונים לעכב באמת את הרצחנות הערבית, הרינו נענים בזה לא לקריאת ”העולם” של ה”אומות”, – אותו עולם-אומות, שהמשיך וממשיך לעמוד על דמנו ולסייע לרוצחינו, – אלא לצו התורה והיהדות, החי במעמקי נפשו של כל אדם מישראל, ואשר הוא הנהו מקור היושר והצדק ויסודו הנאמן של ”לא תרצח”.

יש מקום לציין שאמירה זו של הרבנות הראשית עוררה אף את תמיהת תנועות השמאל, שבראשם עמד בן גוריון, שתמה על המניעה במלחמת קיום למטרת חירות לאומית.

הרבנים הראשיים העדיפו שהנוער האידיאליסטי יעסיק את עצמו באפיקים ממלכתיים צבאיים, ולו גם ממלכתיים זרים. וכך טען הרב הראשי הרב יצחק הרצוג בתקופת מלחמת העולם השנייה כי מי שמתגייס לבריגדה היהודית של צבא בריטניה ”מקדש שם שמיים”.

הנוער הדתי הצטרף בהמוניו אל הארגונים, למרות הוראות הרבנות, אשר זו האחרונה ראתה בהם ככישלון חינוכי. אחוזי המצטרפים לארגונים הרוויזיוניסטים היה גבוה משיעור המצטרפים להגנה. עובדה לכך ניתן לראות מרשימת חללי הארגונים, אשר לשומרי המצוות יש בה נוכחות מרשימה. אף הרבנים הראשיים דאז (הרב י.א. הרצוג והרב עוזיאל) ראו בראשי המחתרת אשמים בפרישה ממרות התנועה הציונית הכללית, ובשלהי חודש טבת תש”ז, חודש סוער במיוחד במלחמה נגד הבריטים, הצהיר הרב עוזיאל: ”על פי תורה, פעולותיהם אסורות וכל פרישה ממרות ציבורית היא עוון ציבורי. יש להילחם נגד הספר הלבן אך ורק לפי ההוראות של המוסדות הנבחרים”. הוא הדגיש כי הכרוזים נגד הפורשים ”לא נבעו מרצון לצאת ידי חובה כלפי ממשלת המנדט, אלא מתוך הכרה דתית ומצפון לאומי שיש במעשיהם משום רצח”¹⁵⁵.

אף בתנועת בני עקיבא לא ראו בתנועות הרוויזיוניסטיות את דרכם. כך מספר ד”ר אמנון שפירא, ממייסדי התנועה בארץ: ”זה לא דיבר אלינו. לא

במכתב המלא בנספח ח’; המכתב פורסם במהדורה קודמת שלו, ב’להלכות ציבור’.
55 ‘בבתי הכנסת העדיפו את המלך גורג’? חגי סגל, מקור ראשון.

הכרנו את תורת ז'בוטינסקי, ובעצם גם לא את תורת הרב קוק. הראש שלנו היה במקומות אחרים, בעיקר בתחום ההתיישבות. הייתה לנו מנטליות אחרת לגמרי מזו של בני עקיבא בימינו. החלום הגדול של כל חניך היה להתיישב בכפר-עציון, שהיה אז מיתוס. זה שאב את כל האנרגיות שלנו".

בצורה קיצונית יותר מעיד פרופ' אליעזר בשן, פרופ' להיסטוריה יהודית ממשואות יצחק מותיקי מדריכי בני עקיבא, ודבריו מדברים בעד עצמם: "על פי מדיניות מגבוה, הטפנו לחניכים לא להתגייס לארגוני הפורשים. אני למדתי בתיכון הדתי 'בנה' בחיפה, וכשהתלחשו על משהו שהוא בית"רי, הוא מיד היה על הכוונת. כשהצטרפתי אחר כך לקיבוץ משואות-יצחק בגוש עציון, האווירה הכללית שם נגד האצ"ל הייתה אפילו יותר קשה, החברים חשבו שצריך לרדוף את אנשי האצ"ל".

בניגוד לעמדת הרבנים הראשים ותנועת בני עקיבא באותה התקופה, בישיבת מרכז הרב, רבינו הרצ"ה והרב דוד כהן המכונה הרב הנזיר זצ"ל, תמכו בפעולותיהם של תלמידיהם שהיו חברים בתנועות הרוויזיוניסטיות, כפי שהוזכר לעיל. בשיחתו עימי, הרב שאר ישוב כהן, בנו של הרב הנזיר, נזכר בערגה כיצד באותה התקופה הגיעו נציגים של הבולשת הבריטית לישיבה, שוחחו עם הרב צבי יהודה בארבע עיניים, והתלוננו באוזניו שחלק מתלמידיו "מתרועעים עם אנשים חשודים" כלשונו. בין השמות שהוזכרו, נקבו גם בשמו של שאר-ישוב. הרב השיב להם ש"אנחנו לא אומרים לבחורים מה להחליט בעניינים פוליטיים". זאת הייתה אמת לאמיתה, טען הרב שאר ישוב. התלמידים אכן השתייכו לכל שלוש המחתרות, כי הרב צבי יהודה חיבב את שלושתן.

יש לציין שאף הצדיק הירושלמי הנודע, רבי אריה לוי זצ"ל הנודע בכינויו כרב האסירים, שהיה בקשר הדוק עם המימסד, לא הסכים להערים עליהם ולהסתיר מהם מידע, זאת עם כל אהבתו לאסירי המחתרות ולפועלם. הוא טען שאם יתגלו מעשי המירמה על ידי השלטון הם עלולים לגרום לחילול השם ברבים, ואף קיים חשש שלא יתנו יותר אימון ברבנים, לכן לא הגניב דבר לאסירים.

בעניין זה מספרת גאולה כהן, שפעם פיזרו אנשי ארגון הלח"י כרוזים בעיר ורבי אריה רצה להביאם לאסירי המחתרת. הוא התלבט רבות ולבסוף הטמינם עמוק במעילו ועלה על עגלה בדרך לבית הסוהר. לפתע עצרום שוטרים, החוויר ר' אריה וחשש שיערכו עליו חיפוש כפי שעשו ליתר נוסעי העגלה, ויגלו את הכרוזים, לבסוף ראו את מאור פניו ולא נגעו בו⁵⁶.

56 בשם גאולה כהן, 'משמיע ישועה', שמחה רז, אור עציון, תש"ע, עמ' 265.

רבינו המשיל את ההבדל שבין הרב הראשי הרב הרצוג, לבין רבי אריה לוי זצ"ל, כהבדל שבין רבי יהודה הנשיא המקורב למלכות, לקיסרות של אותם הימים, לבין רבי פנחס בן יאיר, שהיה הצדיק והחסיד שבדור אשר היה מחובר יותר לפשוטי העם. רבינו הוסיף ואמר שאומנם קשר קרוב לרב הרצוג לא היה לו בעניין הזה, אך לא הסתייג ממנו לחלוטין⁵⁷.

3. פעולותיו המעשיות של רבינו במערכה

רבינו עצמו לא פעל בפעילויות הרוויזיוניסטיות המעשיות, אך הוא היה שותף פעיל וסייע למאבק בצורות אחרות, על ידי הכוונה ושיחות עידוד, הסתרה של לוחמים בביתו ואף בדרכים נוספות, כפי שנראה.

ראשית, רבינו כיון את תלמידיו לפעילויות אקטיביות, ופעמים אף נכנס לתוך פרטי הפרטים בארגונים. פעם התבטא רבינו באומרו: "כמובן איני אחראי על כל הפרטים, על כל הטקטיקה ועל כל הפעולות הפרטיות... לפעמים התעניינתי בפרטים מסוימים כאשר היה צורך בכך, אך לא בכל פרטי הדברים"⁵⁸.

תלמידיו מספרים על שיחות עידוד ומכתבים לאהבת ארץ ישראל, שקיבלו מרבינו קודם יציאה לפעילות, וכך יצאו לפעולה חדורי אהבה שליחות ואידיאליזם⁵⁹. עדות לכך אנו מוצאים בספרו של רבינו 'אור לנתיבות', שם רבינו מספר על דברי חיזוק ועידוד שנתן לתלמידיו לפני היציאה לתגבורת בכפר עציון⁶⁰, וכך כותב רבינו⁶¹:

בבוא אלינו חבורת חיילנו מבני ברק ורמת גן, ואמרנו שהולכים לתגבורת לכפר עציון, ולבקשתם לדבר לפניהם, אמרתי להם בתוך הדברים על גודל ענין קידוש השם ומצוות מלחמת הארץ, עם חיוב הצלת הנפשות של עכשיו. בברכה נרגשת ומועמקת שהם יקדשו את השם בחייהם (וכן היה אחר כך תודה לאל), עד ההודעה כי דוקא ממקור האמונה והקדושה, התורה והמצוות, בשם ד' נצח ישראל, הוא יתר הגבורה והאומץ והתוקף והנצחון, ומאתכם תמשך הזכות והגבורה בעזרת השם גם לישובי השומר הצעיר, עין חרוד וכדומה".

יש לציין שרבינו לא דיבר על כך בצורה פומבית בישיבה⁶². אולם הוא פירסם מאמרים ציבוריים בתחום זה, כמאמר 'את אחי אנוכי מבקש', 'למצות הארץ'

57 מפי הרב זאב סולטנוביץ.

58 קורות רבינו, עיטורי כהנים, אדר תשנ"ז, גיליון 146, עמ' 43.

59 צבי קודש, הרב שלמה אבינר, עמ' 267, וכך סיפר הרב שאר ישוב כהן שליט"א.

60 כפר עציון כותר כמה פעמים בחורף התש"ח על ידי ערבים.

61 'אור לנתיבות', מאמרי רבינו, עמ' שי"ב, בעריכת הרב חיים שטיינר, הרב איסר קלונסקי.

62 עפ"י דברי תלמידיו הרב זאב סולטנוביץ, הרב שאר ישוב כהן שליט"א.

ועוד, בהם ביקש לומר את דעתו הברורה בדבר המלחמה הצודקת על ארצנו, והדרך הנכונה לעשותה.

פן נוסף בעידודו של רבינו למאבק האקטיבי אנו מוצאים בדיון סביב שאלת הגיוס לצבא או ההישארות בישיבה שנערך בתקופה שבין החלטת חבר האומות המאוחדות הידועה בשם "כ"ט בנובמבר" לבין יום הכרזת המדינה, ה' באייר תש"ח. רבינו הרצ"ה נקט עמדה ברורה של חובת הגיוס למלחמת מצווה, ומאידך הרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל נקט שעל בחורי הישיבה להישאר ולעסוק בתורתם⁶³. על תקופה זו מספר הרב שאר-ישוב כהן⁶⁴ סיפור ממנו ניתן לראות בבירור את עמדת רבינו ביחס ללוחמי המחותרת לפני קום המדינה:

"התייצבתי לשרת ביחידות המיוחדות שהתגייסו להגן על ירושלים העתיקה. עשיתי זאת בהסכמתו ובברכתו של אבי מורי הרב הנזיר זצ"ל. העיר העתיקה של ירושלים הייתה נתונה במצור בתוך מצור והיה צורך להזדמנות של מעבר בשיירה של הצבא הבריטי כדי להיכנס אליה. בימי ההמתנה המשכתי ללמוד בישיבה. באחד הימים, הבחנתי ליד הישיבה ברח' הרב קוק, במודעת ענק המכותרת כ"דעת תורה" של מרן הרא"ה קוק זצ"ל נגד גיוס בני הישיבות לצבא, ובה דברים חריפים שצוטטו מאיגרת שלו, כלפי מי שעושה אנגריא בתלמידי חכמים, בקביעת דעתו שלא לראוי לגייס בני תורה לצבא, וצריכים לשחרר אותם, ודברים שמאד הדהימו אותנו. עמדתי מול המודעה הזאת וחשבתי "מה עושים עכשיו?" כל אחד מבני הישיבה נוהג חלילה כנגד פסק דינו של הרב זצ"ל? לאחר קריאת הכרוז אני יורד, שקוע במחשבות והתלבטות, ופונה למרכז העיר, במורד רח' הרב קוק. לפתע עולה לקראתי מורי ורבי הרב צבי יהודה קוק זצ"ל ובהיותי מקורב מאד אליו יכול היה להעריך באיזה מצב רוח אני נמצא.

63 את דעתו של הרב חרל"פ ניתן ללמוד מתוך הספר שירת ה"ם, עמ' 492 שם מופיע הסיפור הבא: "סיפר ר' רפאל זמיר שלמד בישיבת חברון באותם ימים. לפני קום המדינה בחורי ישיבה רבים היו חברים בהגנה או במחותרות אחרות. פעילות זו נעשתה מאחורי גבם של ראשי הישיבה. זה היה שונה מהנהוג בישיבות בני עקיבא ששם אימוני ההגנה היו כלולים בסדר הלימודים הקבוע.

שאלתי את הגר"מ חרל"פ האם רצוי שגם אני אצטרף לפעילות כזאת. הרב היסס קצת ואמר שקשה לו לענות כיוון ש"אם בחור שקוע בלימוד התורה אין לו להסיח את דעתו מהלימוד. אם הוא מצטרף רק משום לחץ חברתי שהחברים הולכים, מוטב שילמד תורה. אבל אם הוא מרגיש צורך חזק להשתתף בפעילות כזאת משום שאהבת ישראל בוערת בקרבו טוב שישתתף", ע"כ. אמנם הרב שאר ישוב כהן ציין שבענין זה הרב חרל"פ שתק ולא הביע את עמדתו, אך בנו וחתנו הם שהתנגדו לגיוס בני הישיבה, והם אלו אשר פירסמו את המודעה המוזכרת להלן.

64 כך סיפר בשיחה עימי; בדרך התורה הגואלת, הרב א. שוורץ, עמ' קצ"ח; 'לנתיבות ישראל' מהד' מאבני המקום; קורות רבינו, עיטורי כהנים, סיון תש"ן, גיליון 63, עמ' 38.

ויאמר לי: "שאר ישוב, מה קרה, מדוע אתה כך נרגז וחיוור?" סיפרתי לו את המעשה, ומשהצבעתי על המודעה, ממש שאג בקול (גם מי שזוכר את שאגותיו של רבינו כאשר היה מתרגש, לא שמע שאגה כזו): "זה זיוף! זה זיוף ממש". כך צעק, בקול גדול פעם ועוד פעם.

אחרי שנרגע הסביר לי: "הדברים לקוחים ממכתב הרב קוק לרב דר' הרץ, הרב הראשי בלונדון, לעניין גיוס לצבא הבריטי. תלמידי הישיבה אשר הגיעו מרוסיה או מפולין ללונדון, כפליטי מלחמת העולם הראשונה, ולמדו תורה, נשמטו מרשימת "פרחי כהונה" (הפטורים משירות צבאי) שהרב הראשי של אנגליה הגיש לשלטונות. ואין הדבר נוגע כלל למלחמתה של ירושלים". לבקשתי כי יברר לנו בכתב את דעתו השיב כי העיר במצור ואין דפוס המסוגל לפעול ללא דלק, פרט לדפוס בודד שפעל בשירות ועדת המצב. משנטלתי את עניין ההדפסה על עצמי ניאות לכתוב את מחברתו הידועה "למצות הארץ- על דבר חובת ההתגייסות למשמר העם הישראלי".

כשחזרתי פצוע ופגוע רגל משבי האויב, כעבור שמונה חודשים בסביבות חנוכה תש"ט, הועברנו לשיקום בבית הבראה בוילה של משפ' אהרונסון בזכרון יעקב, שהוקדש לפצועי היחידות הצבאיות. למחרת בבוקר כמדומני יום חמישי היה, בסוף התפילה אני רואה מבעד לחלון את הרב צבי יהודה מטפס במעלה המקום לבקרני. התרגשתי מאד. הרב צבי יהודה נכנס לחדרי, חיבק ונישק אותי ופרץ בבכי. לפתע הוציא מכיסו את החוברת הקטנטונת הנ"ל, ובראשה הקדשה⁶⁵ זו החוברת הראשונה שיצאה מהדפוס. חוברת זו שמורה עימי עד היום".

מסיפור זה, אנו לומדים יותר מכל, על הרצון והתמיכה של רבינו בלוחמים, על העידוד והתמריצים שנתן להם.

רבינו רצה אף לסייע למאבק בצורה מעשית, בצורה בה היה מסוגל, אומנם הוא לא הסתיר בביתו חומר נשק אך חומרי תעמולה וספרות של ארגוני המחתרת הוא הסתיר. פעם האנגלים באו לחיפוש בבית רבינו, והרצי"ה אמר להם, "נשק לא תמצאו פה", והאנגלים עמדו על כך לערוך חיפוש, ואכן לא מצאו דבר⁶⁶. אמנם היו פעמים שרבינו אכן הסתיר חברים מהארגונים הנ"ל, כפי שהוזכר לעיל⁶⁷, ופעם אחת, כך מספר הרב זאב סולטנוביץ', תלמיד רבינו, נעצר

65 בהקדשה נכתב: "לחמוד נפשי ורוחי וידידי הרב רבי אליהו יוסף שאר ישוב בן הרב דוד הכהן, היועץ, היזם, הדורש- ערוכה ושמורה מראשית הופעתה בשוב פדויי ד' ירושלים, בכל שמחת הישע אשר מעולם ומלא הגלות בשנת הקטרת (תש"ט), צבי יהודה הכהן קוק".

66 קורות רבינו, שם, שם.

67 פרק ד', 1.

הרצ"ה ליממה בעקבות מציאת חומרי תעמולה וספרות אצלו בבית, ורבינו התפאר בזה במשך שנים.

במקרה אחר, מספר הרב אביהו שורץ מתלמידי רבינו, ששמע מרבינו, שפעם החביא חומר תעמולה נגד בן גוריון בין הגמרות הגדולות, ולילה אחד הגיע קצין אנגלי, באחת בלילה לערך במטרה לערוך חיפוש, רבינו שהיה שקוע בלימוד לא שמע את הדפיקות, לאחר זמן פתח להם את הדלת והתקיים המאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך", וכשראו את פניו, כמלאך ה' צבאות, הסתובבו וברחו, ולא ערכו חיפוש בבית⁶⁸.

ניתן לציין את העובדה שרבינו רצה מאד להשתתף במאבקים ובפעילויות חרף גילו המבוגר יחסית לרוב חברי הארגונים, ואף התנדב לתפקידים שונים בשטח כפי שמספרים תלמידיו. בתקופה שקודם מלחמת העצמאות, בכניסה לירושלים בסביבות התחנה המרכזית (על הגבול שבין השכונות הערביות לשכונות היהודיות), היה מחסום דרכים על-מנת לוודא שלא יכנסו מכוניות תופת. באותו המחסום, מספר הרב שאר ישוב כהן, עמד יהודי עם זקן שחור ועם כובע רבני שחור לבוש מעיל ארוך וסרט של משמר העם, עוצר ובודק מכוניות. לתדהמתו, הוא ראה שהיהודי הנ"ל הוא רבינו, כשראה הרב את פני הרב שאר ישוב, האיר לו פנים. רבינו סבר שחשוב שהוא יעשה תפקיד זה בעצמו. מיד ניגש הרב שאר ישוב יחד עם עוד מתלמידי רבינו שנכחו במקום, לראשי ומפקדי 'משמר העם' ושאלום לפשר הדבר, בטענה שאין להשתמש באישיות כזו לתפקיד זה. לאחר בירור מסתבר שרבינו הוא שהתנדב לתפקיד והפקיד שלא הכיר את הרב שלחו לשם בתמימות. את מאמרו 'למשמר העם הישראלי' שכתב באותה תקופה היה נאה דורש ונאה מקיים⁶⁹.

רבינו לא ראה את עצמו מהדור המבוגר, שכבר אין לו שייכות למאבק, הוא נלחם, בצורה פיזית ואף בצורה ערכית.

ה. סיכום

מאמר זה על שני חלקיו, עסק בקשר בין רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק לארגוני המחתרת. ראשית עסקנו בדמותו של לוחם הלח"י תלמיד ישיבת מרכז הרב, יעקב רוזנברג הי"ד. נגענו בקשר המיוחד שלו עם רבינו, ואף למדנו על

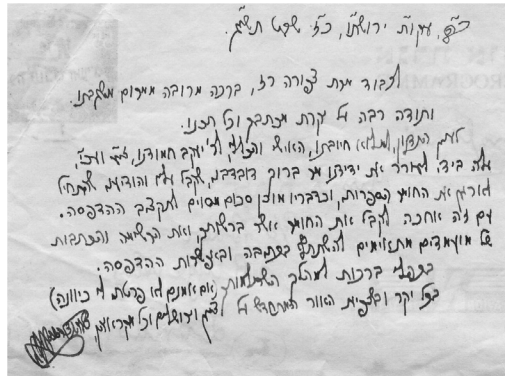
68 סיפור זה אף מופיע בספר 'מתוך התורה הגואלת' פרשות שבוע, הרב א. שוורץ, ואף שמעתי מממשו בקודש, הרב יוסף בדיחי.

69 הסיפור פורסם בעיתורי כהנים, סיוון תש"ן, גיליון 63, עמ' 39.

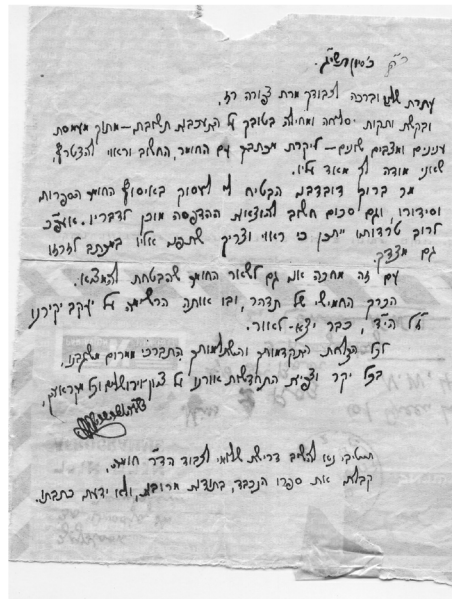
דמותו המאירה והמיוחדת. בחלק השני, חלקו המרכזי של המאמר, ניתחנו את היחס של רבינו לשלוש המחותרות לפליגהן (לח"י, אצ"ל והגנה), מתוך ניתוח מכתבים מכת"י וסיפורים ששמענו וקיבלנו מתלמידיו ואף ממומחי היסטוריה שונים. בנוסף, סקרנו בקצרה את העמדות השונות בציבוריות הישראלית – דתית ביחס לארגוני המחותרות ואת היחס של הרצי"ה אליהם, ולבסוף הצצנו לפעילותו של רבינו במערכה המעשית, פעילות לוחמנית וערכית לעידוד יציאת הבריטים מהארץ ונחלתנו את ארץ אבותינו.

לסיום, חשיבותו של מאמר זה אינו רק בלימוד ההיסטורי של דמותו המופלאה של רבינו, ועמדותיו אז כלפי ארגוני המחותרת. נדמה, שיש למחנכים ולתלמידי רבינו להשליך לימוד זה לימינו, אם בתקופה ההיא, תנועות הנוער הדתיות לא היו כלל חלק מלוחמה זו, כיום נראה שהמצב התהפך, מוזאונים המחותרת מלאים מפה לפה בחובשי כיפה, ועל כל גבעה ביו"ש אנו מוצאים נוער דתי לאומי הנאבק על לאומיותה של ארצנו. רבינו הנחיל לתלמידיו את הדרך והצורה הנכונה במאבקנו על ארצנו, עוד קודם קום המדינה.

נספח ד-2

נספח ד-3

כ' סיוון תשיג
 עתרת שלום וברכה לכבודך מרת
 צפורה רז.
 ובקשת ותקות שליחה ומחילה
 בטובך על התעכבות תשובתי- מתוך
 מעמסת ענינים ומצבים שונים-
 ליקרת מכתבך עם החומר החשוב
 וראוי להצטרף, שאני מודה לך מאד
 עליו.
 מר ברוך דובדבני הבטיח לי
 לעסוק באיסוף החומר הספרותי
 וסידורו, וגם סכום חליף ההדפסה אובן צדדיו. אצרכ
 זמן מרובה ייתכן כי כיוון זכרתי את
 זמן זה מחכה יום קם אלוהי החומר להקטנתו
 הכיב החמיר של תנודת, וכן אונת הכיבית
 על הכיב, כבד יצא-אזור.
 אז פלחתי העקבותי והעלמותי התכרתי שנים
 כפי יקר וצפית התחלתי אונת ה
 המלך נני לאלה בדיאל ללוא וקבד בדי חומי.
 קבלתי את סכמי הנכד, הוצאת ארוס, ודיו יצאת כחלת.

עם זה מחכה אני גם לשאר החומר שהבטחת להמציא.
 הכרך החמישי של תדהר, ובו אותה הרשימה על יעקב יקירנו ז"ל הי"ד, כבר
 יצא לאור. לכל הצלחת התקדמותך והשתלמותך התברכי ממרום משגבנו,
 בכל יקר וצפיית התחדשות אורנו על ציון- וירושלים וכל מקראיהן (-)

נספח ה

ב"ה אור לט"ו מרחשון תש"ו

אדוני אהובי הנערץ והיקר לי בכל מעמקי נפשי
הרב המאור הגדול לישראל לתורתו תעודתו ותחיתו
הנשיא מהר"ם ברלין שליט"א
ויחזק ויאמן,
רב שלומים וברכות ד'.

לפי חשיבותה המיוחדת של השעה הזאת הנני מרשה לי להטרידו בדברי
אלה, שאני רואה כעת בשובי מאסיפת פתיחת הכינוס צרך להעירם ולהזכירם
למעכ"ת, ואתו לכל תמימי דענו המשתתפים בו.
עם כל ההנאה הגדולה והיתירה שהיתה לי הפעם, גם מעצם הופעתו ודבורו
המבורך של מעכ"ת, גם תודה להשי"ת, כה יוסיף להשגיב כחו למענו ולמעננו,
גם מהדרת סגנונו נוי לשונו וחסוב מבנהו, שהיה מעולה ומשובח ביותר, – מן
הצרך הוא להעיר ולהשלים בנוגע לתכנם של הדברים בשתיים שהן אחת.

א. גם ביחס לרשעות הממשלה והתאבקותנו אתה, צריך היה להיות פחות
מובלט הצד השלילי והמלחמתי כלפיה, ויותר מובלט הצד החיובי
של תוקף עמדתנו הקדושה והמוחלטת שלא תשונה, מתוך החיוביות
השלמה, של ייעודנו האלהי וקשר חיינו למקומנו, מקום קיומנו עילוינו
והצלתנו, ואך מתוכה תובלט שליליותנו הגמורה ומלחמתנו האמיצה
נגד רשע הגויים, תעלה ותרום מאליה ובה נשכיל ונצליח בשם ד'.

ב. ועאכ"ו כלפי פנים. היסוד העקרי, שהוא הצריך להיות מונח ומבוטא
בדבר הפתיחה, בהיקפו ובפומביותו, הוא לא ה"שותפות" עם כל שאר
חלקי עמנו, אלא האחדות הגמורה אתם כלם, המקפת וכוללת כלם
מתוך עצמיותה של קדושת ישראל כלה, את כל חלקי גויתנו הלאומית,
מפנימיות המח והלב עד חיצוניות השערות והצפרנים, מריש כל דרגין
עד סוף כל דרגין, – ואך מתוך שלמות אחדותנו הישראלית, – שהיא ענין
אחד עם האחדות האלהית של אורייתא ישראל וקוב"ה, של "אתה אחד
ושמך אחד" "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", – נמשך סדור הכוחות
והצדדים השונים שלנו, בנגודיהם ובהתאמותיהם, בהתרוצציותיהם
ובהשלמותיהם, ומתוך חיוביותה המוחלטת תקום ההשתפות הממוזגת
והנאדרה בקודש של כל אברינו, ותפקידהם וכווניהם.

הרבו אור וחיוב, של תוכן הויתנו העצמית, קריאת קדושתנו העליונה, עז
אמונתה וחסן הכרתה, בטהרת אורה כבירה וזיו גבורה רוממה, באחדות
איתנה כלפי פנים ובחיוביות מוצקה כלפי חוץ, – ומתוך כך יאיר אור ישע ד'
ושגב ימינו את נתיבותנו במשמרת תורתנו ומצותנו בבנין מולדתנו ומדינתנו
בישוב ארצנו ותקומת חיינו.

הסבוכים והלבטים הנוראים, אשר מבית ומבחוץ, אל יעבירונו על דעת
חובתנו הגדולה למקום, ב"ה, ואל יכשילונו לרפיונות, וצידודי ארחות גלותיים
אגודאיים, – דרך הקודש השלמה תאיר לנו בשם ד' ואור תורתו עד נכון היום
לגאולתנו ופדות נפשנו.

בכל אמון הרוח הלב והנפש
וצפית נעם צור משגבנו על כל מעשנו
(-)

נספח ו

ב"ה מוצאי יום-הכפורים [התרצ"א]

שנה טובה וברוכה וחגים טובים וברוכים ושלוש רב וכל הטוב והברכה
לך חולאה⁷⁰ יקירתי הי"ו.
ומרת אמא חותנתני הרה"צ⁷¹ תחי'
וכל יקירנו ואהר"נ⁷² הי"ו.

את המכתב הר"פ⁷³ כתב אבא שליט"א בשעה מאוחרת ביום רביעי לפנות
ערב לפני כניסת היום הקדוש, והי' קשה מאד, או אי אפשר לשלוח אז, וחשבתי
והסכמנו לשלוח במוצאי יו"כ, כי הלא למשלוח הדאר אין נפ"מ⁷⁴, ועכ"פ זה ילך
ביום שישי בבוקר, ויגיע אליכם לחג הבעל"ט, והעיקר הוא שנכתב והועלו אלה
האותיות של ברכת קדשו על הנ"ר אז באותה השעה המקודשת ומוטהרת. נצפה
להתקיימותה והתמלאותה המרובה בעה"י. ועתה, אחרי התענית, הנני ממהר
לשלוח, והתחלתי אז וגם עתה לחכות למכתבה של אמא תחי', שאמרה שרוצה

70 הרבנית חוה-לאה קוק, רעיתו של הצב"י.

71 הרבנית הצדקת.

72 ואהובי נפשנו.

73 הרצוף פה.

74 נפקא מינה.

לכתוב, ולא אשלח עדיין, ואני האמיני לי יקירתי, בנאמנות אין לי שום אפשרות לכתוב עתה כמו שצריך. מובטחני שתאמיני לי ותסלחי לי.

ב"ה עצם התענית עבר עלי באופן קל ונוח מאד. שלא הי' כן כבר מכמה שנים כמדומה לי, אך בשנה העברה ג"כ הי' טוב, כמדומה לי, אך לא באופן כזה, אבל עכשיו העיפות היא באופן נורא, מיד בבואי הייתי רוצה לותר על האכילה ורק למהר לנוח, אך כמובן הייתי מוכרח לאכול. ועתה העיפות מרגשת עוד יותר, ואין שום אפשרות לכתוב. לא אכלתי הרבה לפני התענית, אולי גם זה הצטרף למה שהי' יותר קל ונוח ת"ל. התפללתי עם בני הישיבה הי"ו בעץ-חיים, במחנה-יהודה, בכיתי והתפללתי הרבה על הפרט ועל הכלל, גם דברתי לפני דברים אחדים קודם נעילה, גם סדר התפלה בכללו הי' ת"ל הגון מאד מאד ומלא התרוממות קדושה וטהרה על כאו"א והצבור בכללו, והשפעה של התחזקות והתעודדות פנימית והתקשרות רוחנית חשובה מאד, וביחוד גם על החברים הצעירים החדשים מכאן, מת"א, רזיאל⁷⁵ פעם ראשונה כאן ביום כפור, והתפתח הרבה, וכן השאר, ומהמושבות, והרוסיים, והקרמניים והאמריקאיים כ"א לפי ערך. אקוה שגם עליך וכלכם עבר הצום בקל וכהגון, אפשר שגם ההתרוממות וההשתדלות הרוחנית של התפלה הטובה פעלה את הרגשת הקלות והנוחות של היום, לא הי' מורגש כלל איך שעובר היום, ואמרתי בדברי כי חבל וצר מאד כי הנה עובר כבר היום הנחמד והנפלא הזה, מלא הישועה והאורה והתענוג, שהננו זוכים לעמוד בפנים בהיכלות המלכות, – ושוב קשה לי כבר כעת למסור את פרטי הדברים, – ולא מספיק לנו הזמן, ועלינו לנצל אותו הנשאר ולהשתמש בו כהגון;

ושלום לך ולכלכם,
וכל הברכות,
שלך
(-)

ב"ה, ו' מרחשון צ"א⁷⁶

שלום וברכה לך

דוד⁷⁷ יקירי וחביבי הי"ו,

ותודה רבה לך על מכתבך היקר.

אמנם הנני מצטער מאד, וגם כל בני חבורתנו יצטערו מזה לכשיודע להם. לעת עתה אינני מוסר את זה למישהו, מפני שאין ברצוני לצער אחרים ולהמשיך בהם את אי הנעימות שלי, מהודעתך ע"ד הפסקת לימודיך בישיבה. ובפרט באופן פתאומי כזה, מבלי היות לזה זכר של ידיעה מקודם, ולכפל תמהוני אחרי תשובתו של כ' אביך, כי בימים אלה תשובה הנה, "והתעודה הדרושה בידך". אבל אחרי כל זה, גם אם תתקיים באמת הודעתך זו, הלא אינך פורש ומנותק לגמרי מאיתנו, "קשה עלינו פרידתך אבל יפה עלינו פרי דתך" כמליצת רבינו יהודה הלוי ז"ל, והלא תודיעני לאן פניך מועדות עתה, והלא נמשיך להיות איתך בקשר רוחני גם להבא בע"ה.

הנני מחכה לידיעות מבררות ביחוד מהי הסיבה להפסקה פתאומית זו או הודעתה, ומהי תוכניתך לזמן הבא. וגם מהצד הרשמי יש צורך בידיעה ע"ד מעשי תחנותיך כעת. ואולי תוכל אעפ"כ להמציא לנו איזו תעודה רשמית, של לידה או של אזרחות, וכדומה.

מייחל התראותנו

ידידך אמת מצפה שלומך ואושרך

(-)

נספח ח'

ב"ה י' ניסן התש"ח

כבוד ה"ליגה לא תרצח",

ע"י המזכיר מר ח. ברקאי.

מתוך טרדות הימים האלה נתעכבה, לצערי, תשובתי למכתבכם שקבלתי לפני כשבועיים. והנה קביעת היחס העיקרוני⁷⁸ בענין זה קשורה היא עם השפיטה על נוסח הכרוז הנדון, שאיני יודע לדון עליו מכיון שלא ראיתיו ואיני מכיר. כי בימים אלה, שבאים עלינו רוצחים, הלא החיוב היסודי הראשוני של כל אדם ישר הוא לחזק את העזרה וההצלה מיד מאת הרוצחים, וכל פעולה שהיא יכולה להחליש במשהו את העזרה וההצלה המחויבת יש בה משום "תרצח"

76 תרצ"א.

77 רזיאל.

78 העקרוני.

משום עידוד וסיוע לרוצחים. לכן אם הכרוז הוא מנוסח באופן מבורר, שהוא פונה לעכב את הרצחנות ואינו נותן מקום לחשוש להחלשה כזו מתוכו, – רק אז יש להצטרף אליו.

אכן אם⁷⁹ אנו נגשים – וברור ומובן לכל בר-דעת שאנו אכן נגשים – לפעולה⁸⁰ צודקת וישרה של הגנה על עם ישראל, שיש⁸¹ לה סיכויים נכונים לעכב באמת את הרצחנות הערבית, הרינו⁸² נענים בזה לא לקריאת "העולם" של ה"אומות", – אותו עולם-אומות, שהמשיך וממשיך לעמוד על דמנו ולסייע לרוצחינו, – אלא לצו התורה והיהדות, החי במעמקי נפשו של כל אדם מישראל, ואשר הוא הנהו מקור היושר והצדק ויסודו הנאמן של "לא תרצח".

מתוך הכרה ברורה בערכה הנצחי של הארץ, ובעתידה הקבוע מתוך כך, יש לחשוב על אפשרות של השפעת-הבנה, שתוכל להגיע לידי עכוב הרצחנות, ומתוך גישה מושרשת במקוריותנו זאת, ובמרחב תפיסתה ההיסטורית האמתית, יתכן שיתקבלו הדברים ויצליחו.

בברכת זמן חרותנו ולירושלים הבנויה

(-)

79 במקור היה כתוב 'ואם', ועל אחד ההעתקים ציוה הצב"י לשנות ל'אכן אם'.
80 במקור היה כתוב 'נגשים לפעולה', ועל אחד ההעתקים הוסיף הצב"י את המוסגר במקפים.
81 במקור היה כתוב 'לפעולה שיש', ועל אחד ההעתקים ציוה הצב"י לשנות ל'לפעולה צודקת וישרה של הגנה על עם ישראל, שיש'.
82 במקור היה כתוב: 'הרצחנות, הרינו', ועל אחד ההעתקים ציוה הצב"י לשנות ל'הרצחנות הערבית, הרינו'.